

মৃত্যুর ৩ মাস ১৭ দিন পৰে মৃত্যুবরণ কৱেন।^{৪৫} মৃত্যুর সময় তিনি তাঁৰ ক্ৰন্দনৱৰত পৰিজনেৰ উদ্দেশ্যে সাজ্জনামূলক বলেছিলেন, **لَا تبکوا علیّ لِمَ أنتنطف بخطيئتِكُمْ** ‘তোমৰা আমাৰ জন্য কেঁদো না। কেননা ইসলাম গ্ৰহণেৰ পৰ থেকে অদ্যাবধি আমি কোন প্ৰকাৰ পাপ কাজ কৱিনি।’^{৪৬}

জানায়া ও দাফনঃ

ইসলামেৰ দ্বিতীয় খলীফা আমীরুল মুমিনীন হ্যৱত ওমৰ ফারক (ৱাঃ) আৰু সুফইয়ান বিন হারিছ (ৱাঃ)-এৰ ছালাতে জানায়ায় ইমামতি কৱেন। অতঃপৰ ‘বাকীউল গারকুদে’ হ্যৱত আকৰ্ত্তিল বিন আৰু তুলিবেৰ বাড়ীৰ পাশে তাকে দাফন কৱা হয়।^{৪৭} আৰু সুফইয়ান (ৱাঃ)-এৰ মৃত্যুতে হ্যৱত ওমৰ (ৱাঃ) ও অন্যান্য ছাহাবায়ে কেৱাম গভীৰ শোক প্ৰকাশ কৱেন এবং অত্যন্ত চিত্তিত হয়ে পড়েন।^{৪৮}

সন্তান-সন্ততিঃ

আৰু সুফইয়ান বিন হারিছ (ৱাঃ) মৃত্যুৰ সময় অনেক ছেলে-মেয়ে রেখে যান। তন্মধ্যে জুমানা বিনতে আৰু তুলিব তনয় জা'ফৰ, ফাগমাহ বিনতে হুম্মাম তনয় আবুলুহাহ (আবুল হাইয়াজ), জুমানাহ, হাফছাহ (হুমায়দাহ), আতিকাহ, উমাইয়া ও উমে কুলছুমৰেৰ নাম সবিশেষ উল্লেখযোগ্য। কাৰো ঘতে, জা'ফৰ ও হাফছাহ দু'জনই ছিলেন জুমানাহৰ গৰ্তজাত সন্তান। উমাইয়াহ ও উমে কুলছুমৰেৰ মা ছিলেন ‘উম্ম ওয়ালাদ’ (মাম ও লাদ)। অৰ্থাৎ আবু সুফইয়ান বিন হারিছ (ৱাঃ) দাসী। আবাৰ কেউ বলেন, উমাইয়াহৰ মা ছিলেন ফাগমাহ বিনতে হুম্মাম।^{৪৯} কিন্তু তাদেৱ দ্বাৰা বৎশ পৰম্পৰা অব্যাহত থাকেনি।^{৫০}

সমাপনীঃ

পৰিশেষে বলা যায়, হ্যৱত আৰু সুফইয়ান বিন হারিছ (ৱাঃ)-এৰ বৈচিত্ৰ্যময় ও ঘটনাবহুল জীবনাদৰ্শে মুসলিম উচ্চত্বৰ জন্য রয়েছে অনেক শিক্ষণীয় বিষয়। তাঁৰ জীবনী থেকে আমৰা আল্লাহভীতি, রাসূলুল্লাহ (ছাঃ) প্ৰেম ও ইসলামেৰ জন্য জীবনোৎসৱেৰ শিক্ষা পাই। নানা অন্যায়-অনাচাৰ, যেনা-ব্যভিচাৰ আৱ ফেতো-ফাসাদেৰ কালো ধোঁয়ায় ধূমায়িত বৰ্তমান অশাস্ত পৃথিবীতে শাস্তিৰ ফলধাৰা ফিৰিয়ে আনতে রাসূলুল্লাহ (ছাঃ) ও তাঁৰ হেদোয়াত প্ৰাপ্ত এ সকল ছাহাবায়ে কেৱামেৰ আদৰ্শ অনুসৱণেৰ কোনই বিকল্প নেই। আল্লাহপাৰ আমাদেৱকে রাসূলুল্লাহ (ছাঃ) ও ছাহাবায়ে কেৱামেৰ পথ অনুসৱণেৰ মাধ্যমে সত্যিকাৰ মৰ্দে মুজাহিদ হওয়াৰ তাওফিক দান কৰুন-আমীন!

৪৫. আত-তাহৰীক কুবৰা ৪/৩৭ পৃঃ; উসদুল গাবাহ ৫/২১৫ পৃঃ।

৪৬. এই, সিয়াকুন আলাম আন-বুলানা ১/২০৮ পৃঃ; ছুওয়ার ৪/১০৬ পৃঃ।

৪৭. আল-বিদায়াহ ওয়াল-নিহায়াহ ৪/১০৬ পৃঃ।

৪৮. ছুওয়ার ৪/১০৩ পৃঃ।

৪৯. আত-তাহৰীক কুবৰা ৪/৩৮ পৃঃ।

৫০. এই, বিশ্ব নবীৰ সাহাবী ২/৬০ পৃঃ।

মনীয়ী চৰিত

মাওলানা আসাদুল্লাহেল গালিব (ৱহঃ)

(১৮৭৯-১৯৯৪ খঃ)

আব্দুল হামীদ বিন শামসুন্দীন*

বাংলাদেশেৰ প্ৰত্যন্ত অঞ্চলে যে সকল মনীয়ীৰ কৰ্মপ্ৰচল্লিষ্ট আহলেহাদীছ আন্দোলন যুগে যুগে প্ৰাণ পেয়েছে, বাংলায় আহলেহাদীছ আন্দোলনেৰ ইতিহাস যাদেৰ কৰ্মকাণ্ডে গোৱেবধন্য হয়ে আছে, মাওলানা আসাদুল্লাহেল গালিব (ৱহঃ) ছিলেন তাঁদেৱ অন্যতম। বাংলাৰ এক নিভৃত কোণে নীৱৰবে নিৰ্জনে সারা জীবন সমাজ সংক্ষাৱেৰ কাজ কৱে গেছেন তিনি। আলোচ্য নিবন্ধে আমৰা তাঁৰ সংক্ষিপ্ত জীবনালেখ্য তুলে ধৰাৰ প্ৰয়াস পাৰ ইনশাআল্লাহ।

পৱিচয়ঃ

বহুতৰ বাৰিশালেৰ অন্তৰ্গত পিৱোজপুৰ যেলাদীন স্বৱপকষ্ঠী উপযোগৈৰ সুবুজে ঘেৱা জোয়াৰ-ভাটা বিহৌত ‘সন্ধ্যা’ নদীৰ তীৱৰত্তি সোহাগদল নামক গ্ৰামে আনুমানিক ১৮৭৯ খৃষ্টাব্দে এক মুক্তাল্লিদ পৱিবারে মাওলানা আসাদুল্লাহেল গালিব জন্মগ্ৰহণ কৱেন। তাঁৰ পিতাৰ নাম ছিল আসিৰুন্দীন হাওলাদাৰ।

শিক্ষা জীবনঃ

নিজ থামেৰ পাঠশালায় প্ৰাথমিক শিক্ষা সমাপন কৱেন। অতঃপৰ বালকাণ্ঠী যেলাৰ কীৰ্তিপাশা হাইস্কুলে ভৰ্তি হন ও জুনিয়ৰ বৃত্তি পৱৰীক্ষায় অংশগ্ৰহণ কৱে বৃত্তি লাভ কৱেন। বাৰিশাল যেলা স্কুলে নবম শ্ৰেণীতে অধ্যয়ন কালে তাঁৰ শিক্ষা জীবনেৰ মোড় পৱিবৰ্তনকাৰী ঘটনা ঘটে। এ সময়ে ইংৰেজী বা সাধাৰণ শিক্ষার প্ৰতি তাৰ অনীহা সৃষ্টি হয় এবং ইলমে দীন শিক্ষার প্ৰবল আঘাত জন্মে। তাই কোন এক রাতেৰ আঁধারে সকলেৰ অগোচৰে বাৰিশাল শহুৰ ছেড়ে মা-বাপ ও মাতৃভূমিৰ মায়া-মতাৰ ত্যাগ কৱে ইলমে দীন হাছিলেৰ প্ৰবল বাসনা নিয়ে বালক আসাদুল্লাহ প্ৰথমে কলিকাতা যান। কলিকাতা থেকে রেলগাড়ী যোগে দিল্লীৰ পথে যাত্রা কৱেন। রেলগাড়ীৰ কামৱায় সিলেটেৰ মাওলানা আব্দুৰ রহীমেৰ সাথে তাঁৰ পৱিচয় হয়। আব্দুৰ রহীম তখন দিল্লীৰ কোন এক মাদৰাসায় বুখাৰীৰ ছাত্ৰ ছিলেন। বালক আসাদুল্লাহ সহযাত্রীৰ নিকট মনেৰ বাসনা ব্যক্ত কৱেন। ইলমে দীন শিক্ষার প্ৰতি তাৰ আঘাত দেখে সহযাত্রী আব্দুৰ রহীম তাকে সঙ্গে নিয়ে দিল্লী পৌছে মাদৰাসায় ভৰ্তি কৱে দেন।

* সহযাত্রী অধ্যাপক, ইসলামী শিক্ষা বিভাগ, ফজিলা রহমান উইমেন কলেজ, ইলামপক্ষী, পিৱোজপুৰ।

মাওলানা মুহাম্মদ জুনাগড়ীৰ ছাত্রঃ

ভাৱতেৰ বিখ্যাত আহলেহাদীছ আলেম, তাফসীৰে ইবনে কাহিৰেৰ উৰ্দ্দু অনুবাদক, তৰীকে মুহাম্মদী গ্ৰহেৰ অমৰ লেখক, উৰ্দ্দু সাহিত্যেৰ অন্যতম দিকপাল আল্লামা মুহাম্মদ জুনাগড়ী সে সময় সবে৘াৰে দিল্লীতে ‘মাদৱাসা মুহাম্মদিয়া আৱাবিয়া’ প্ৰতিষ্ঠা কৰেছেন। দিল্লী পৌছে কয়েকদিন পৰ আদুৰ রহীম বৰদেশী বালক আসাদুল্লাহকে ‘মাদৱাসা মুহাম্মদিয়া আৱাবিয়ায়’ ভৰ্তি কৰে দিতে সক্ষম হন।

দিল্লী পৌছাৰ একেবাৰে প্ৰাথমিক পৰ্যায়েৰ একটি চমৎকাৰ ঘটনা মাওলানা ছাহেব আম্ভৃত্য শৃতিচাৰণ কৰতেন। ঘটনাটি হ'লঃ একদা দিল্লী জামে মসজিদে জামা‘আতেৰ সাথে ছালাত আদায় কালে বাংলাদেশেৰ মত হানাফী কায়দায় পাৰ্শ্বস্থ মুছল্লীৰ পায়েৰ সাথে পা না মিলিয়ে ফাঁক বেথে দাঁড়ান। পাশেৰ দেহলভী মুছল্লী নিজ পা তাৰ পায়েৰ সাথে মিলিয়ে দেন। আসাদুল্লাহ পৰপৰ কয়েকবাৰ নিজ পা টেনে সৱিয়ে নেন। পাশেৰ মুছল্লী তাৰ পা হাত দ্বাৱা ধৰে নিজ পায়েৰ সাথে মিলিয়ে দিয়ে বলেন, ‘দেখ ভাই! মুসলমান হো যাও। মুসলমান হো যাও’। এ কথায় আসাদুল্লাহ মনে কষ্ট অনুভব কৰেন। বৰদেশী মাওলানা আদুৰ রহীমেৰ নিকট গিয়ে ক্ষোভ প্ৰকাশ কৰে তিনি বলতে থাকেন, ভাই, আমি কি মুসলমান নইঃ দেহলভী কেন আমাকে মুসলমান হয়ে যেতে বললঃ?

মাওলানা আদুৰ রহীম তাকে বিষয়টি বুবিয়ে বলেন যে, ‘তৃতীমি ভাই রাগ কৰো না। ইনিৱা ঠিকই বলেছেন। দেখ, হাদীছেৰ বিপৰীত আমল কৰলে তাকে পুৱেপুৱি মুসলমান বলা যায় না। শুধু তুমিই না। বাংলাদেশেৰ অধিকাংশ মানুষ হাদীছেৰ বিপৰীত পছায় যেভাবে ছালাত আদায় কৰে, তা প্ৰচলিত ছালাত। আৱ এখনে মুহাম্মদ (ছাঃ)-এৰ ছহীহ হাদীছ মুতাবিক খাঁটি ছালাত আদায় কৰা হয়। ভাই এদেৱকে মুহাম্মদ (ছাঃ)-এৰ খাঁটি উপত্যকে মুহাম্মদী বা আহলেহাদীছ বলা হয়’। এই ঘটনাৰ পৰ তিনি মুহাম্মদ (ছাঃ)-এৰ খাঁটি উপত্যকে হওয়াৰ প্ৰতিজ্ঞা কৰেন।

মাওলানা আসাদুল্লাহেল গালিব ছিলেন আল্লামা মুহাম্মদ জুনাগড়ীৰ অন্যতম বাংলাদেশী ছাত্র। তিনি ‘মাদৱাসা মুহাম্মদিয়া আৱাবিয়ায়’ একটানা বাব বছৰ অধ্যয়নেৰ পৰ দাওৱায়ে হাদীছ ক্লাশে ফাৱেগ হয়ে স্বদেশে প্ৰত্যাবৰ্তন কৰেন।

কৰ্মজীবনঃ

স্বদেশৰ মাটি ও মানুষেৰ কাছে ফিৰে এসে আসাদুল্লাহেল গালিব নিজ গ্ৰাম সোহাগদল কে, পি, ইউ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ে শিক্ষকতা শুল্কৰ মাধ্যমে কৰ্মজীবনে প্ৰৱেশ কৰেন। কিছুকাল বিদ্যালয়ে শিক্ষকতা কৰাৰ পৰ উক্ত পদে ইন্সফা দিয়ে তিনি নিজ এলাকায় আহলেহাদীছ-এৰ প্ৰচাৰ ও প্ৰসাৱে আঘনিয়োগ কৰেন।

আহলেহাদীছ আন্দোলন ও সমাজ সংক্ষাৱে আঘনিবেদনঃ

মাওলানা আসাদুল্লাহেল গালিব যে সময় দিল্লী থেকে আলেমে হয়ে স্বদেশে প্ৰত্যাবৰ্তন কৰেন, সে সময়ে বৱিশাল অঞ্চলে কোন আহলেহাদীছ মুসলমান খুঁজে পাৰিয়া যেত না। বলতে কি এই বিশাল অঞ্চলে অগণিত-অসংখ্য মানুষেৰ মধ্যে তিনিই ছিলেন একমাত্ৰ আহলেহাদীছ। নিৰ্ভেজাল খাঁটি তাওহীদেৰ বাস্তব রূপ, দৈনন্দিন শ্ৰেষ্ঠ ইবাদত ছালাতে সশব্দে আমীন, রাফিউল ইয়াদায়েন, নারী-পুৰুষ সকলেৰ জন্য একইৱেল ছালাত আদায়েৰ পদ্ধতি প্ৰভৃতি সহ ছালাতুৰ রাসূল (ছাঃ)-এৰ সাথে এ অঞ্চলেৰ মানুষ ছিল একেবাৱেই অপৰিচিত। বৱং তাৰ নিজ গ্ৰাম সোহাগদল থেকে মাত্ৰ একটি নদীৰ অপৰ পারে দক্ষিণাঞ্চলেৰ বিখ্যাত পীৱ শৰ্মিনাৰ দৱাৰা অবস্থিত হওয়াৰ সুবাদে মীলাদ, কুয়াম, ঈছালে ছওয়াৰ, কুৱান খানি, তসবীহ পাঠ, চলিশা, পীৱ পূজা, মানত, মানা প্ৰকাৰ বানোয়াট অঘীফা পাঠ, মুৰীদ প্ৰথা প্ৰভৃতি অসংখ্য বিদ'আত ও শিৱকী আকৃতায় মুসলিম সমাজ আকণ্ঠ নিমজ্জিত ছিল। মাওলানা গালিব প্ৰচলিত বিদ'আতী আমল ও শিৱকী আকৃতা পৰিত্যাগ কৰতঃ বাপ-দাদা চৌক পুৱলম্বেৰ লালিত বিশেষ একটি মায়হাবেৰ তাকুলীদ পৰিহাৰ কৰে মহানৰী (ছাঃ)-এৰ খাঁটি উপত্যক তথা কুৱান ও ছহীহ হাদীছেৰ প্ৰতি আমলকাৰী ‘আহলেহাদীছ’ হয়ে যাওয়াৰ জন্য থামবাসীকে উদাত্ত আহ্বান জানাতে থাকলেন। কুৱান-হাদীছ থেকে তিনি যে সকল হেদায়াত শুল্ক কৰলেন তা এলাকাৰ লোকজনেৰ নিকট ‘নতুন কথা’ বলে মনে হ'তে লাগল। এ সকল হাদীছ, এমন কথা, এমন বাণী কেউ তাদেৱৰ কাছে এসে কোনদিন বলেনি। প্ৰথম দিকে কেউ তাৰ কথায় কৰ্ণপাত কৰল না। বৱং পীৱেৰ ভঙ্গ-অনুভঙ্গ-একনিষ্ঠ তাৰেদাৰ মুৰীদৰ তাৰ উপৰ ক্ষিণ্ণ হয়ে উঠল। শুল্ক হ'ল নিৰ্যাতন। নানা ভাৱে নানা কায়দায়। শাৱীৱিক, মানসিক, আৰ্থিক ভাৱে তাঁকে নিপীড়ন, নিৰ্যাতন কৰা হ'ল। জনৈক পীৱেৰ কয়েকজন গোঢ়া মুৰীদ একবাৰ আকষিকভাৱে চড়াও হয়ে তাঁকে দেহিকভাৱে নিৰ্যাতন কৰে বসল। এৱপৰও সকল লাঙ্ঘনা-গঞ্জনা, দুৰ্নাম-অপৰাদ হাসিমুখে বৱণ কৰে তিনি সত্যেৰ প্ৰচাৰ চালিয়ে যেতে থাকেন।

সত্যেৰ বিজয় যে স্বাভাৱিক নিয়মে ঘটে থাকে চিৱদিন, ঠিক সে নিয়মেই সত্যেৰ পথে পা বাড়াতে থাকে নিজ গ্ৰামেৰ দু'একজন কৰে চিতাশীল মানুষ। চিৱদিকে বাধাৰ প্ৰাচীৰ ডিসিয়ে সেই দুঃসময়ে স্বৰূপকাটীৰ প্ৰসিদ্ধ ‘আকলম মুসলিম মাধ্যমিক বিদ্যালয়’ৰ প্ৰতিষ্ঠাতা প্ৰধান শিক্ষক শৱীফুল্লাহ মাট্টীৱ, সীয়া ভাতশুল্ক মৌলভী আশৱাফ আলী, হাবীবুৰ রহমান ও সুৱাত আলী আকল তাৰ দা’ওয়াত কুল কৰে আহলেহাদীছ হয়ে যান। তাৰ প্ৰচাৰেৰ অমৃত ফল হিসাবে স্বৰূপকাটী থানাৰ বিভিন্ন গ্ৰামে এখন প্ৰায় আশিটি পৱিবাৰ আহলেহাদীছ তাৰীকায় তাৰেদ জীবন পৱিচালনা

কৰছেন। সোহাগদল, ভাইজোড়া ও আদৰ্শ বয়া নামক তিনটি গ্রামে তিনি সীয় জীবন্দশায় তিনটি আহলেহাদীছ জামে মসজিদ প্রতিষ্ঠা কৰে গেছেন। তাওহীদ ট্রাস্ট-এর সোজন্যে এখন সেগুলি সুন্দৱ পাকা মসজিদে পরিণত হয়েছে।

সমাজ সংক্ষারণ:

মাওলানা গালিবের গৃহীত কৰ্মপরিকল্পনা দেখে বুঝা যায় তিনি ছিলেন সৃজনশীল, প্রতিভাবান, দূরদৰ্শী ও মৌলিক চেতনার অধিকারী। গতানুগতিক সামাজিক রীতি-নীতি পরিহার কৰে মানুষের সার্বিক জীবন কৰারান ও সুন্মাহৰ যথাযথ অনুসরণের মাধ্যমে আল্লাহ'র সন্তুষ্টি অর্জনের দ্বারা পূর্ণাঙ্গ মুসলিম রূপে গড়ে উঠে সে জন্য তিনি একুশটি বিভাগ সমৰূপে 'দারুস সালাম' প্রতিষ্ঠা কৰেন। তাঁর প্রতিষ্ঠিত 'দারুস সালাম'-এর একুশটি বিভাগের প্রধান বিভাগগুলি হচ্ছে যথাক্রমে- (১) আদৰ্শ ইয়াতীম খানা (২) 'আল-আমীন' কৰয়ে হাসানা ফাও (সুদবিহীন অৰ্থ ধাৰ তহবিল) (৩) আদৰ্শ আল-আমীন ভাষুর (নিত্য ব্যবহাৰ্য নানাবিধ হালাল দ্বাৰা সৰ্বার) (৪) আল-আমীন সমবায় সমিতি (সমবায় অংশীদার গ্রাহক দ্বারা পরিচালিত ব্যবসায় প্রতিষ্ঠান) (৫) বিশ্ব ধৰ্ম সমিলনী (জাতি-ধৰ্ম-বৰ্ণ নির্বিশেষে স্ব স্ব ধৰ্মশাস্ত্র আলোচনা সভা) (৬) আলহাজ সমিলনী (হজ্জ অৰণ সংক্রান্ত বিষয়ের বার্ষিক অধিবেশন)।

তাঁর জীবন্দশায় মহৎ উদ্দেশ্যে প্রতিষ্ঠিত ঐ সকল বিভাগ আংশিক বাস্তবায়িত হ'লেও জনশক্তিৰ অভাবে সেগুলি ছায়িত্ব লাভ কৰতে পাৰেনি। তাছাড়া পান, তামাক, চা প্ৰভৃতি পৃষ্ঠাহীন উপেক্ষক দ্রব্যাদি পরিহার কৰে পৃত-পৰিত্র শুদ্ধাচারী জীবন যাপনেৰ জন্য সমাজেৰ মানুষকে উপদেশ দিয়ে অনেক লিফলেট বিজ্ঞাপন প্ৰকাশ ও প্ৰচাৰ কৰেন তিনি।

রচনাবলীঃ

আহলেহাদীছ আন্দোলন ও সমাজ সংক্ষারেৰ পাশাপাশি মাওলানা গালিব লেখনীও ধাৰণ কৰেছিলেন। তাঁৰ চিন্তাধারার বিহুৎপ্ৰকাশ ঘটিয়েছেন তাঁৰ রচিত 'একমাত্ৰ সত্যধৰ্ম বা সত্য ফেৰকা নিৰ্যয়েৰ ব্যবস্থা' নামক মূল্যবান পৃষ্ঠকটিৰ মাধ্যমে। এটি তাঁৰ লিখিত অপ্রকাশিত পুস্তক! এৰ পূৰ্বে উক্ত পৃষ্ঠকখানিৰ 'স্থল বিশেষেৰ নমুনা' অৰ্থাৎ উল্লেখিত পৃষ্ঠকেৰ ভূমিকা খন্দ বাংলা ১৩৪৫ সনে প্ৰকাশিত হয়। উক্ত ভূমিকা খন্দে তিনি প্ৰথমতঃ অমুসলিম সম্পদায়, তাৰপৰ শীআ, খাৰেজী, মু'তায়েলী প্ৰভৃতি বাতিল ফিৰকা এবং সবশেষে মুক্তাল্লেদ হানাফী, মালেকী, শাফেই ও হাবলীদেৰ পৃথক পৃথক গণ্য কৰতঃ একমাত্ৰ আহলেহাদীছেৰকে সত্য ও হক্কেৰ উপৰ কায়েম থাকা বা না থাকাৰ উপৰ মোবাহছার আহ্বান জানান। তাতে

একমত না হ'তে পাৱলে কুৱানান মজীদেৰ সূৰা আলে ইমরানেৰ ৬১ নম্বৰ আয়াতেৰ মৰ্মান্বায়ী 'মোবাহলা' (মিথ্যাবাদীৰ প্ৰতি আল্লাহ কৰ্ত্তৃক লা'ন্ত)-এৰ আহ্বান জানান। এ উদ্দেশ্যে উক্ত পৃষ্ঠিকা তিনি রেজিষ্টাৰ্ড ডাকযোগে বিভিন্ন ধৰ্মীয় কেন্দ্ৰে প্ৰেৱণ কৰেন। কিন্তু তাঁৰ জীবন্দশায় কোন প্ৰতিপক্ষই তাঁৰ আহ্বানে সাড়া দেৱনি। এছাড়া বিভিন্ন দেশেৰ মুসলিম ও অমুসলিম শাসনকৰ্ত্তাদেৱ নামে তিনি পত্ৰযোগে ইসলামেৰ দা'ওয়াত প্ৰেৱণ কৰতঃ 'দাওই'-ৰ কৰ্তব্য পালন কৰে গেছেন।

আহলেহাদীছ ওলামায়ে দীনেৰ সঙ্গে সম্পৰ্কঃ

মাওলানা আসাদুল্লাহ রংপুৰেৰ হারাগাছে অনুষ্ঠিত 'নিখিল বঙ্গ ও আসাম জমষ্টিয়তে আহলেহাদীছ কনফাৰেন্স' যোগদান কৰেছিলেন। তাৰপৰ থেকেই আল্লামা মুহাম্মদ আল্লুল্লাহেল কাফী আল-কুৱায়েশীৰ সাথে তাঁৰ সম্পৰ্ক স্থাপিত হয়। এছাড়া সাতক্ষীৰা যেলার মাওলানা মতীউর রহমান এবং 'আহলেহাদীছ আন্দোলন বাংলাদেশ'-এৰ মুহতারাম আমীৱে জামা'আত ডঃ মুহাম্মদ আসাদুল্লাহ আল-গালিব-এৰ মৱলুম পিতা মাওলানা আহমাদ আলী (ৱহঃ)-এৰ সাথে তাঁৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক ছিল।

সংসাৱ জীবনঃ

পাৰ্থিব সংসাৱেৰ প্ৰতি মাওলানা গালিবেৰ কোন মোহ ছিল না। তিনি সহজ-সৱল অনাড়ম্বৰ জীবন্যাপন কৰতেন। পান, তামাক, চা প্ৰভৃতি উদ্ভেজক ও পৃষ্ঠাহীন পদাৰ্থ তিনি স্পৰ্শ কৰতেন না। তিনি অত্যন্ত পৃত-পৰিত্র শুদ্ধাচারী জীবন্যাপন কৰতেন। এমনকি আমিষেৰ পৰিবৰ্তে নিৱামিষ ও সিদ্ধ চাউলেৰ পৰিবৰ্তে আতপ চাউলেৰ অনুভোজী ছিলেন। চৰম বাৰ্দক্যে উপনীত হ'লেও তাঁৰ তেমন কঠিন কোন রোগ-ব্যাধি দেখা দেয়নি। উত্তোধিকাৰ সূত্ৰে প্ৰাণ প্ৰায় বিশ বিঘা সম্পত্তি তিনি তাঁৰ প্ৰতিষ্ঠিত 'দারুস সালাম'-ৰ বিভিন্ন খাতে ব্যয় নিৰ্বাহেৰ জন্য ওয়াক্ফ কৰে দেন। তিনি কোন সন্তানাদি রেখে যাননি।

মৃত্যুঃ

১৯৯৪ খন্দাদে ১৬ই নতুনেৰ, ২ৱা অগ্রহায়ণ রোজ বৃথাৰ বেলা ৩টা ১৫ মিনিটে তিনি নিজ ঘাম 'আদৰ্শ বয়া'য় সীয় ভাতিজা জামালুন্দীনেৰ গৃহে প্ৰায় ১১৫ বছৰ বয়সে মৃত্যুবৰণ কৰেন এবং সোহাগদল নিজ পারিবাৰিক গোৱাল্লানে তাঁকে দাফন কৰা হয়। আল্লাহ তাঁৰ সকল কৰ্মপ্ৰচেষ্টা কৰুল কৰে তাঁকে জান্নাতুল ফেৰদৌস নছীব কৰুন। -আমীন!

/আলোচ্য নিবেক্ষেৰ অধিকাংশ তথ্য প্ৰদান কৰেছেন মৱলুম মাওলানার নাতি মুহাম্মদ এনামুল হক ও মুহাম্মদ আল্লুল্লাহ আল-আদৰ্শ বয়া, হক্কপক্ষী, পিৱেজপুৰ এবং নিবক্ষকাৰ বয়ঃ মাওলানা ছাহেৰেৰ মুখ থেকে তাঁৰ জীবন্দশায় কিন্তু তথ্য সংগ্ৰহ কৰেন।/